

Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie și Filosofie

Școala Doctorală de Relații Internaționale și Studii Europene

Rezumatul tezei de doctorat

**Influența sistemelor electorale
asupra democrației Uniunii Europene**

Conducător științific:
Prof. Univ. Dr. Vasile Vese

Doctorand:
Claudiu Marian

Cluj-Napoca
2011

CUPRINS

CAPITOLUL 1

Introducere

CAPITOLUL 2

Uniunea Europeană, actor în Sistemul Internațional

Introducere

De la stat național la aranjament supranațional

UE Post-Lisabona

Influență și coerență

Influența la nivel intern

Influența la nivel extern

Slăbiciuni ale UE – probleme interne

Relația UE-Germania în contextul crizei grecești

Unde se va opri extinderea UE?

Concluzii

CAPITOLUL 3

Uniunea Europeană ca sistem politic democratic

Democrația și principiile sale

Separarea puterilor vs. structură cvadripartită

Structura cvadripartită la nivel european

Consiliul UE

Funcțiile, structura și organele de pregătire a deliberărilor Consiliului

Executivul național vs. Comisia Europeană

Executivul național

Comisia Europeană

Legislativul național vs. Parlamentul European

Legislativul național

Parlamentul European

Curtea de Justiție Europeană

Instituții complementare în sistemul comunitar

Deficitul democratic și alegerile europarlamentare

CAPITOLUL 4

Sisteme electorale în sistemele politice democratice

I. Importanța alegerilor și sistemelor electorale pentru existența unui sistem democratic

II. Sistemul electoral – componente și concepte

1. Circumscripția electorală

2. Magnitudinea circumscripției

3. Structura buletinului de vot (structura votului)

4. Dimensiunea adunării

5. Pragul electoral

6. Formula electorală

III. Sisteme electorale folosite în alegerile pentru Parlamentul European în cele 27 de state membre ale Uniunii Europene

IV. Concluzie

CAPITOLUL 5

Deficitul democratic - experiențe în democrațiile consolidate și posibile

soluții pentru Uniunea Europeană

Operaționalizarea deficitului democratic

Justificarea ipotezelor

Design-ul cercetării: cazuri, metodă, date, întrebări, variabile
Error: Reference source not found

Operaționalizarea variabilelor

Satisfacția democratică: național vs. european

Discuțiile despre politică

Încrederea în instituții

Determinanții satisfacției democratice

Modelul 1: Dinamica de la nivel individual

Activitatea în Parlamentul European și satisfacția democratică.....

Prezența în plen

Gradul de coeziune

Loialitatea europarlamentarilor față de propria țară

Activitatea din PE și satisfacția democratică

Concluzii

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

Cuvinte cheie:

Uniunea Europeană, deficit democratic, sisteme electorale, alegeri, alegeri europarlamentare, democrație, România, Parlamentul European, participare, satisfacție democratică, relații internaționale, magnitudine, circumscripție, formulă electorală, prag electoral.

Importanța procesului electoral pentru un sistem politic democratic este esențială. Nu putem vorbi despre democrație în absența unor alegeri libere și corecte, în care alegătorii să beneficieze de opțiuni reale concurente. Acest din urmă element face diferența dintre sistemele totalitare, dintre care multe organizează periodic alegeri pur formale, cu câștigători dinainte cunoscuți, și sistemele democratice. În teoria politică clasică, conceptul de sistem politic este suprapus aproape perfect peste cel de stat, în accepțiunea lui modernă. Exemplificăm diferite elemente ale unui sistem politic și relațiile dintre acestea uitându-ne la conducerea unui stat, la relațiile dintre parlamente și guverne, la tipurile de partide și la comportamentul lor, la sistemele electorale sau la constituțiile sau sistemele legale ale acestora. Cea de-a doua jumătate a secolului XXI a adus cu sine însă două fenomene aparent contradictorii. Pe de o parte, statele moderne s-au întărit și au căpătat tot mai multă relevanță, în condițiile dispariției imperiilor și puterilor coloniale care au persistat până și chiar după Primul Război Mondial. Pe de altă parte, structurile supranaționale, care au apărut ca rezultat al acțiunilor suverane și voluntare ale statelor, au devenit tot mai frecvente în întreaga lume, caracterul regional fiind cel predominant. Cea mai cunoscută și mai importantă structură de acest gen este Uniunea Europeană. Fondată după Al Doilea Război Mondial având ca scop crearea unui climat favorabil cooperării între marile puteri europene occidentale, care să prevină un nou conflict devastator între acestea, Uniunea a ajuns astăzi, după mai bine de 50 de ani de existență, la un grad de integrare nemaîntâlnit pentru o altă organizație cu specific similar. Dintre organizațiile similare existente în alte regiuni mai putem aminti Uniunea Africană, ASEAN sau NAFTA, însă toate acestea sunt fie la început de drum, fie și-au păstrat un caracter eminent economic. Uniunea Europeană se deosebește de acestea prin nivelul incomparabil de integrare politică din interiorul ei, cadrul instituțional european fiind unic prin profunzimea aspectelor vizate și prin multitudinea de instituții și de atribuții ale acestora.

Având în vedere aceste elemente, care vor fi aprofundate ulterior, considerăm că este potrivit ca, pe parcursul acestei teze, să tratăm Uniunea Europeană ca pe un sistem politic de sine stătător. Unul dintre elementele esențiale care determină această abordare este existența Parlamentului European, ales direct de cetățenii statelor membre încă din 1979. Deși atribuțiile Parlamentului European, în raport cu celelalte instituții de decizie politică esențiale ale Uniunii – Comisia Europeană și Consiliul

Uniunii Europene – au fost inferioare, ele au sporit constant odată cu evoluția politică a Uniunii, mai precis cu fiecare nou tratat european adoptat, astfel că, sub auspiciile Tratatului de la Lisabona, care stă acum la baza funcționării sale, atribuțiile Parlamentului au atins un nivel fără precedent. Se poate spune chiar, fără a exagera, că rolul Parlamentului European este acum comparabil cu rolul fundamental pe care îl joacă parlamentele în orice sistem politic democratic asociat cu un stat modern. În acest context, dincolo de atribuțiile sale decizionale, valoarea simbolică a Parlamentului, ca expresie a democrației la nivelul sistemului politic european, este cu adevărat semnificativă. Mai mult, modalitatea în care sunt aleși reprezentanții cetățenilor în acest for capătă o importanță fundamentală, transformând-o într-un subiect demn de o cercetare consistentă.

Rolul acestei teze este acela de a explora relația dintre sistemele electorale și satisfacția față de democrație, transpunând discuția în contextul Uniunii Europene. Deși cadrul formal democratic în interiorul Uniunii există, ultimele decenii au adus cu sine accentuarea fenomenului etichetat drept „deficit democratic”. De altfel, dincolo de problemele economice, de controversile decizionale sau neînțelegerile ocazionale dintre statele membre sau dintre liderii acestora, deficitul democratic pare să reprezinte principalul pericol pentru existența sau, cel puțin, pentru evoluția Uniunii Europene, deoarece erodează chiar fundamentele pe care este construită aceasta. Manifestările deficitului democratic sunt tot mai numeroase și mai evidente: referendumurile pe teme europene – fie că vorbim despre adoptarea Euro, a Tratatului de la Nisa, Constituțional sau de la Lisabona – care au eșuat în ultimii 10 ani în state precum Franța, Olanda, Danemarca, Suedia sau Irlanda sunt cel mai bun exemplu, însă în aceeași categorie poate fi inclusă și prezența la vot în continuă scădere de la alegerile europarlamentare. În acest context, considerăm sistemele electorale, despre care Sartori spunea că reprezintă cel mai ușor de manipulat instrument de politică publică, drept un element cheie în tentativa de a înțelege și de a căuta soluții la problema deficitului democratic.

Pentru a atinge scopul propus, această cercetare necesită atingerea unui grad de complexitate ridicat și luarea în considerare a unei multitudini de aspecte și dimensiuni relevante pentru existența Uniunii Europene, pe de o parte, dar și pentru sistemele politice în general. Din această perspectivă, această cercetare se regăsește la intersecția unor arii de studiu care rareori sunt atinse simultan în cadrul unor cercetări teoretice. Într-o ordine aleatoare, fără a acorda o importanță mai mare uneia dintre dimensiuni în

raport cu celelalte, această cercetare abordează în profunzime problematica sistemelor electorale, ca element cheie pentru existența oricărui sistem politic democratic, intră mai mult în sfera științelor politice, dar și a studiilor europene, prin studierea pe larg a cadrului instituțional al Uniunii Europene, utilizează instrumente de analiză statistică pentru a identifica legături cauzale sau cel puțin contextuale între diferite variabile și satisfacția cetățenilor față de democrație și nu ocolește nici tărâmul relațiilor internaționale, discutând importanța Uniunii Europene ca actor pe plan global. Toate aceste elemente fac din această cercetare o lucrare unică și inovativă, iar rezultatele sale contribuie, pe baza complexității și rigurozității analizei, la îmbunătățirea cunoașterii pe care toți cei interesați de problematica europeană au acumulat-o pe baza literaturii existente.

Această lucrare are și avantajul de a îmbina aceste domenii diferite ale științelor sociale din perspectivă metodologică. Utilizarea de instrumente statistice într-un demers analitic care utilizează concepte și abordează, în esență, un subiect care de cele mai multe ori este considerat a intra în sfera relațiilor internaționale, reprezintă un semn al progresului științific și al subțierii unei linii de demarcație inerte, rigide și de

multe ori nejustificată între științele politice, cu specificitățile lor tehnice, și relațiile

internaționale sau chiar istoria, care utilizează prin tradiție alte instrumente

metodologice care de cele mai multe ori - și din cauza unui număr mic de cazuri empirice

aflate la dispoziția cercetătorilor - se limitează la studii de caz sau analize descriptive

din care se realizează inferențe teoretice cu privire la evoluțiile ulterioare. De aceea, nu

se poate argumenta că utilizarea unor comparații - atât între indivizi, cât și între state -

cu un număr mare de cazuri, care necesită aplicarea unor metode statistice de analiză,

elimină această lucrare din sfera relațiilor internaționale. Dimpotrivă, realitatea Uniunii

Europene de astăzi obligă la o abordare cât mai complexă, deoarece nivelul macro,

instituțional, decizional, nu poate fi separat de cel al cetățenilor europeni; aceasta ar fi o greșeală pe care de multe ori au făcut-o chiar elitele europene și care stă la baza problemelor pe care le întâmpină astăzi Uniunea și care reprezintă și punctul de pornire al acestei cercetări.

De aceea, acest studiu este cât se poate de oportun dacă avem în vedere situația în care se regăsește astăzi Uniunea Europeană. Deficitul democratic este problema fundamentală care erodează țesutul acestei structuri, însă contextul instituțional nu este unul foarte favorabil pentru bunul mers al Uniunii. Din anumite privințe, se poate spune că Uniunea este încă în căutarea unei forme stabile și coerente de funcționare. Extinderea fără precedent de la mijlocul deceniului trecut, ocazie cu care UE aproape că și-a dublat numărul de membri, a ridicat provocări semnificative. De exemplu, numărul tot mai mare de membri a făcut tot mai dificilă aplicarea regulii consensului în luarea deciziilor. O parte dintre noile probleme instituționale ar fi trebuit rezolvate prin intermediul Tratatului pentru o Constituție Europeană, însă referendumurile eșuate din Olanda și Franța au determinat abandonarea proiectului. Astfel, reforma instituțională a Uniunii a fost amânată cu patru ani, până la intrarea în vigoare a Tratatului de Lisabona. Liderii UE și ai statelor membre au refuzat să mai aplice în mod explicit eticheta de „constituție europeană” acestui tratat, deși scopurile sale erau în esență aceleași. Deși elimina o serie de probleme ridicate de proiectul eșuat, Tratatul de la Lisabona a fost aproape de o soartă similară, după ce Irlanda l-a respins inițial, însă la aprobat în a doua încercare, după un tipar identic cu cel din cazul Tratatului de la Nisa.

Implementarea Tratatului de la Lisabona la 1 decembrie 2009 a fost privită ca un mare succes al diplomației, mai ales în contextul în care euroscepticii lideri ai Poloniei și Cehiei au fost convinși pe ultima sută de metri. Cu toate acestea, în primele luni noile prevederi au generat mai degrabă confuzie decât să rezolve lucrurile. Nou creată funcție de președinte al Consiliului European, atribuită fostului prim-ministru belgian Hermann van Rompuy, avea menirea de a facilita atingerea consensului între puternicii lideri ai statelor membre și de a favoriza agregarea unor interese adeseori divergente. A existat însă și un efect neplăcut pentru liderii europeni și pentru noul cadru instituțional. UE a avut brusc prea mulți lideri. La câteva decenii după ce secretarul de stat american Henry Kissinger punea celebra întrebare „Pe cine sun dacă vreau să vorbesc cu Europa?”,

răspunsul era brusc mai complicat decât înaintea Tratatului de la Lisabona, deoarece a devenit neclar cine conduce de fapt Uniunea într-un anumit moment: noul președinte al Consiliului European, președintele Comisiei Europene, liderul statului care deține președinția rotativă? Incapacitatea de a răspunde la această întrebare a dus la un prim moment neplăcut în relația dintre Uniunea Europeană și Statele Unite, după ce președintele Barack Obama a refuzat să participe la un summit organizat de țara care a deținut președinția rotativă în primul semestru al lui 2009, Spania, tocmai din cauza numărului mare de omologi cu care ar fi trebuit să se întâlnească, conform informațiilor care au circulat în presa internațională. Vom reveni asupra acestui episod pe parcursul lucrării.

Un alt element care a afectat puternic funcționarea Uniunii Europene a fost criza economică izbucnită în toamna lui 2008. Pe lângă problemele întâmpinate de aproape fiecare stat membru, la un nivel mai mare sau mai mic, cea mai gravă situație a fost cea a Greciei, cu atât mai mult cu cât această țară era membră a Zonei Euro. Problemele Greciei, aflată în pragul colapsului financiar, au determinat o mobilizare fără precedent din partea celorlalte state membre. Acest episod a demonstrat, dacă mai era nevoie, gradul de interdependență majoră dintre economiile naționale, în special în contextul folosirii unei monede unice în 17 dintre cele 27 de state. „Greul” a căzut însă pe umerii Germaniei, care a aprobat un împrumut semnificativ pentru a ajuta economia Greciei, cu riscuri politice interne majore pentru cancelarul Angela Merkel. Într-o situație similară s-a regăsit, în toamna lui 2009, și Irlanda, care a fost și ea nevoită să apeleze la ajutorul venit din interiorul Uniunii Europene; paradoxal, țara care a pus de două ori bețe în roate construcției europene a ajuns să depindă de ajutorul ei pentru a se salva. Criza economică și, mai mult, criza Zonei Euro, a determinat statele puternice ale Uniunii, la unison cu Comisia Europeană, să pună problema revizuirii Tratatului de la Lisabona, în sensul creării unor mecanisme de control suplimentare, centralizate, asupra bugetelor și cheltuielilor realizate în interiorul fiecărui stat membru, tocmai pentru a preveni apariția pe viitor a unor situații precum cea din Grecia. Această propunere a fost primită cu suspiciune din partea statelor mari care nu fac parte din Zona Euro, precum Marea Britanie sau Polonia. În plus, s-a pus problemă creării unor organisme de decizie separate pentru statele din Zona Euro, ceea ce a redeschis, dintr-o perspectivă, discuția veche legată de „Europa cu două viteze”. Deși aceste dezbateri sunt departe de a fi

finalizate, iar criza economică încă nu s-a încheiat, este deja clar că Uniunea a ieșit șifonată de pe urma acestui episod.

Un al treilea element care influențează în mod negativ existența Uniunii Europene este reprezentant de semnalele tot mai puternice venite din state importante privind „eșecul multiculturalismului”. Liderii politici din Germania, Marea Britanie, Franța sau Italia vorbesc explicit despre faptul că politicile de integrare a imigranților nu au avut rezultatele scontate, iar societățile respective nu sunt mai puternice și capabile să asigure un dialog între culturi, ci slăbite și incoerente. La nivel mai concret, are loc o conștientizare asumată a faptului ca imigrația a generat clivaje majore în societățile vestice. Este încă neclar care anume vor fi consecințele la nivel politic ale acestor declarații, însă acestea s-au referit în mod explicit la faptul că imigranții sunt nevoiți să accepte cultura statului în care se stabilesc și să accepte integrarea în societate, evitându-se astfel crearea unor comunități închise precum cea a turcilor din Germania sau a minorităților de religie musulmană din Marea Britanie.

Aceste aspecte care afectează funcționarea Uniunii Europene în prezent reprezintă fiecare în parte justificări pentru realizarea acestei cercetări, deoarece orice problemă întâmpinată de Uniune are un impact direct asupra statelor membre, dar și asupra rolului său în relațiile internaționale. Forța Uniunii în plan economic este incontestabilă, ea reprezentând un actor care se poate lupta de la egal la egal cu SUA sau China. Nu întâmplător statele membre ale Uniunii au fost în ultimele decenii principala sursă a procesului de imigrație la nivel internațional. În plan politic și diplomatic însă, Uniunea se află încă în căutarea unui rol clar definit. La nivel simbolic, Uniunea dispune de un bagaj semnificativ, deoarece ea și-a atins scopul pentru care a fost creată, acela de a asigura pacea pe continentul european. Cu toate acestea, a fost nevoie de mai bine de 30 de ani pentru ca interesele și orgoliile naționale ale statelor membre să poată fi subsumate, cel puțin parțial, unei politici externe comune. Chiar și după Tratatul de la Maastricht însă, UE a continuat să vorbească pe mai multe voci pe plan extern. Apogeul diviziunii interne din cadrul Uniunii pe planul politicii externe a fost atins odată cu izbucnirea celui de-al doilea război din Irak, în 2003, când duetul franco-german a fost incapabil să își impună punctul de vedere în fața partenerilor europeni, iar alte state importante, precum Spania, Italia și în special Marea Britanie s-au alăturat Statelor Unite în intervenția împotriva lui Saddam Hussein. Tratatul de la Lisabona a urmărit să anuleze parțial riscurile unor discursuri duplicitare prin comasarea celor două posturi

de comisar cu atribuții de politică externă într-unul singur, în persoana Înaltului Reprezentant, al cărui prim ocupant este baroneasa Catherine Ashton. Cu toate acestea, capacitatea Uniunii de a acționa și de a reacționa pe o singură voce nu a fost îmbunătățită cu mult, după cum a relevat și episodul ilustrat mai sus din timpul președinției spaniole.

Așadar, Uniunea Europeană se află într-un moment crucial al existenței sale, confruntându-se poate cu cele mai multe provocări, deopotrivă pe plan intern și extern, de la înființarea sa. După cum am afirmat încă de la început, acest context se suprapune peste problema latentă a deficitului democratic, care știrbește legitimitatea deciziilor esențiale care trebuie luate de liderii europeni, deoarece relația dintre aceștia și cetățenii europeni în numele cărora sunt luate aceste decizii și care sunt afectați în mod direct de ele, este profund deficitară. Cu excepția referendumurilor ocazionale din diferite state membre cu privire la teme europene, alegerile europarlamentare, organizate la fiecare cinci ani, sunt singură formă de exprimare directă și regulată a cetățenilor europeni, prin care aceștia pot transmite semnale cu privire la satisfacția lor față de mersul Uniunii Europene. Cel mai la îndemână instrument de a evalua acest nivel de satisfacție este importanța pe care europenii o acordă alegerii directe a reprezentanților lor în Parlamentul European și judecând după prezența medie la vot aflată în continuă scădere de la primele alegeri din 1979, aceasta nu este una foarte mare.

Scopul acestei lucrări nu este de a propune o formă clară și concretă a metodelor de alegere a parlamentarilor europeni. Dimpotrivă, caută să identifice elemente punctuale ale complexității de aspecte care alcătuiesc un sistem electoral care favorizează satisfacția cetățenilor față de democrație. În realizarea acestui demers, ne vom sprijini pe experiențele statelor membre, care reunesc deopotrivă democrații consacrate și democrații tinere, state bogate și state cu un nivel de trai încă mai redus, democrații parlamentare sau prezidențiale, state divizate etnic și state în care cooperarea interetnică are o lungă tradiție. De asemenea, vom urmări și identificarea unor elemente de context, relevante pentru orice sistem politic, care asigură un climat de satisfacție al cetățenilor. Ulterior, transpunând aceste concluzii la nivelului tânărului sistem politic democratic reprezentat de Uniunea Europeană, vom urmări identificarea unor posibile soluții pentru reducerea deficitului democratic, care țin deopotrivă de sistemul electoral, precum și de context. Nu ne propunem angajarea într-un demers

inutil de identificare a unui sistem electoral unic. Situația în care se regăsește astăzi Uniunea Europeană necesită soluții concrete și aplicabile, nu eforturi inutile.

Așadar, principala întrebare de cercetare a acestei teze este:

Cum poate fi utilizat sistemul electoral în încercarea de a rezolva problema deficitului democratic în Uniunea Europeană?

Această întrebare de cercetare cuprinde în sfera sa un număr mai mare de

întrebări de cercetare, fiecare abordând relația dintre fiecare element al unui sistem

electoral și problema deficitului democratic. Capitolul 4 ilustrează modul în care fiecare

componentă poate influența felul în care cetățenii se raportează la procesul electoral și

la conducătorii aleși prin intermediul acestuia.

De asemenea, lucrarea abordează o serie de întrebări de cercetare secundare,

fiecare raportându-se la relația principală dintre sistemele electorale și deficitul

democratic:

Cum influențează încrederea în instituții deficitul democratic la nivelul unui sistem politic?

Ce variabile contextuale influențează satisfacția cetățenilor față de democrație?

Cum influențează prestația europarlamentarilor satisfacția cetățenilor față de democrație?

Care sunt principalele provocări cu care se confruntă Uniunea Europeană în încercarea de a deveni un actor puternic în Sistemul Internațional?

Pentru a releva deopotrivă importanța Uniunii pe plan internațional și nevoia unui actor continental puternic în Europa și analiza complexă a importanței sistemelor electorale în rezolvarea problematicii deficitului democratic, lucrarea va avea următoarea structură:

Capitolul 2 abordează Uniunea Europeană din perspectivă generală, luând în discuție poziția sa pe scena internațională, relația cu mari puteri precum SUA și China, dar și cu o serie de state membre care reprezintă la rândul lor actori internaționali

importanți, precum Germania, Franța sau Marea Britanie, principalele provocări cu care s-a confruntat în istoria sa recentă, în special în contextul crizei izbucnite în 2008 și al implementării Tratatului de la Lisabona (cu referendumurile eșuate din state precum Franța, Olanda și Irlanda) și felul în care Uniunea și statele membre au răspuns acestor provocări.

Capitolul 3 va analiza în detaliu instituțiile Uniunii Europene, pentru a ilustra structura sa extrem de complexă și elementele care o diferențiază și care o aseamănă cu sistemul politic al unui stat modern. De asemenea, vom lua în discuție problema alegerilor europarlamentare, așa cum arată ele astăzi și multitudinea de probleme care fac ca acestea să reprezinte doar alegeri secundare în percepția cetățenilor, și vom realiza o primă legătură dintre alegerile europarlamentare și procedurile electorale folosite pentru alegerea Parlamentului European și problema deficitului democratic.

În capitolul 4, vom efectua o incursiune temeinică în lumea sistemelor electorale, pentru a releva importanța lor pentru orice sistem politic democratic, pentru relația dintre cetățeni și elitele politice, precum și multitudinea de elemente care compun un sistem electoral, formele pe care le pot lua acestea și impactul major pe care fiecare

dintre aceste elemente îl poate avea asupra rezultatului unor alegeri și asupra modului în care este condus sistemul politic respectiv în anii următori.

Capitolul 5 este dedicat analizei statistice, în care, pe baza teoriilor și explicațiilor existente deja în literatura de specialitate, vom deriva și vom pune cap la cap modele complexe prin care să identificăm elemente sistemelor electorale și elementele contextuale care favorizează satisfacția cetățenilor față de calitatea democrației într-un sistem politic. Pe baza rezultatelor acestei analize, vom indica direcțiile spre care se pot îndrepta politicile electorale din interiorul Uniunii, elementul de interes central al acestei lucrări.

În fine, ultima secțiune a lucrării este dedicată concluziilor și posibilelor direcții de analiză ulterioară. Accentul acestora va fi pus pe capacitatea de a transpune concluziile analizelor efectuate în această lucrare în practică, astfel încât ele să se

transforme în soluții viabile pentru corectarea problemei deficitului democratic în

Uniunea Europeană.